

IV. ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

*Вільгушинський В. М.,
аспірант кафедри правосуддя
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

Науковий керівник:

*О. Г. Яновська, доктор юридичних наук, професор,
суддя Верховного Суду*

УДК 343.1

ГЛАСНІСТЬ І ВІДКРИТІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

У статті розглядається історичний досвід становлення таких засад, як гласність і відкритість кримінального судочинства, що дасть змогу не тільки з'ясувати закономірності їхнього розвитку на українських землях, але й критично проаналізувати їхнє нормативне відображення в різноманітні історичні епохи кримінально-процесуальних відносин, запропонувавши таку форму їхньої реалізації, яка не повторить минулих помилок кримінального судочинства та враховуватиме позитивні аспекти, що були перевірені часом.

Метою статті є дослідження генези принципів гласності та відкритості кримінального судочинства, їхня періодизація відповідно до основних етапів розвитку кримінально-процесуальних правовідносин, а також нормативно-правового закріплення у сучасній правовій доктрині України.

Починаючи від княжої доби, коли судочинство провадилось у державних (княжих), громадських, церковних і домініяльних судах. Особлива увага приділена закріпленню принципів гласності та відкритості у сучасній правовій доктрині України. Судовий процес визначався як змагання сторін перед судом, який був лише третім у спорі. Суд тільки наглядав над порядком розправи й постановляв вирок. Із прийняттям у 1386 році Кревської унії змінюється судоустрій і на українських землях, що перебували у складі Великого Князівства Литовського, поширюється станове судочинство (державні, міські, громадські, домініяльні, духовні суди). У 1435 році на українських землях (у той час територія Польщі) змінено цей судоустрій на польську триланкову систему станово-шляхетських судів: земських, громадських і підкоморських. У литовсько-польську добу сторони зберігали процесуальну активність, але роль суду була вже набагато більшою. Відбувалося значне зуження засади прилюдності, саме так тоді розуміли гласність. Причинами цього стала станова нерівність суспільства та службова залежність сторін, зміцнення формалізму. Судовий розгляд справи («розправа») у багатьох випадках був закритим («заочним»). Гласність судового провадження сприяє приховуванню слідів злочину,

сприяє змові підсудних, а також призводить до поширення серед населення, особливо серед молоді відомостей про способи вчинення злочинів. Поява системи мирових судів. Негативно на розвиток принципу гласності вплинуло вбивство у 1881 році Олександра II, що мало своїм наслідком зміни законодавства в бік обмеження прав та свобод людини у кримінальному процесі, у тому числі гласності як такої. Суттєвий вплив на становлення принципів гласності та відкритості кримінального судочинства в Україні мали такі міжнародно-правові акти, як Міжнародний акт про громадянські і політичні права, Конвенція про захист прав і основних свобод, які було імplementовано в національну правову систему з прийняттям законів. Також на розвиток гласності та відкритості судочинства мають значний вплив рішення ЄСПЛ.

Ключові слова: принципи, гласність і відкритість, кримінальне судочинство, кримінальний процес.

У сучасних кримінально-процесуальних відносинах достатньо чітко спостерігається той факт, наскільки важливим є аналіз минулого, об'єктивне та конкретне вивчення історії правового явища. Такий аналіз дозволить дати об'єктивну оцінку сучасному розумінню принципів гласності та відкритості кримінального судочинства, яка неможлива без осмислення історичних етапів еволюції цих принципів, а також правильно визначити напрями їхнього реформування та належної реалізації в кримінальному процесуальному законодавстві України.

Тому вивчення досвіду таких засад, як гласність і відкритість кримінального судочинства, дасть змогу не тільки з'ясувати закономірності їхнього розвитку на українських землях, але й критично проаналізувати їхнє нормативне відображення в різноманітні історичні епохи кримінально-процесуальних відносин, запропонувавши таку форму їхньої реалізації, яка не повторить минулих помилок кримінального судочинства та враховуватиме позитивні аспекти, що були перевірені часом.

Дослідженню історичного розвитку гласності та відкритості кримінального процесу приділяли увагу чимало вітчизняних учених, серед яких Г.І. Багнюк, І.Л. Беспалько, В.В. Король, Д.Є. Куртоманов, В.В. Леоненко, В.Т. Мальяренко, Ф.Й. Міллер, М.І. Сірий, Г.П. Тимченко, Г.І. Чангулі та інші. Вивчали питання гласності і такі науковці,

як І.Я. Фойницький, Д.О. Голованов, Т.М. Добровольська, З.В. Макарова, І.І. Мартинович, І.Л. Петрухін, С.В. Романов, М.О. Чельцов, А.А. Шушанашвілі та інші. У публікаціях згаданих науковців можна виявити різноманіття форм реалізації принципів гласності і відкритості кримінального провадження та їхнього змістовного наповнення в процесі історичного розвитку. Водночас у розумінні принципів гласності і відкритості досі не досягнуто єдності щодо повноти змісту, окремих аспектів, його співвідношення з іншими принципами здійснення кримінального судочинства тощо.

Метою статті є дослідження генези принципів гласності та відкритості кримінального судочинства, їхня періодизація відповідно до основних етапів розвитку кримінально-процесуальних правовідносин, а також нормативно-правового закріплення у сучасній правовій доктрині України.

Окремі дослідники вважають, що дотримуватися принципу гласності на території України почали з так званої княжої доби, коли судочинство провадилось у державних (княжих), громадських, церковних і домініяльних судах¹. Погоджуємося з такою позицією і пропонуємо саме з цього періоду починати відлік розвитку принципу гласності на теренах сучасної України. У свою чергу, переконані, що на той час ішлося не про гласність як відповідний сформований принцип судочинства, а лише про окремі його елементи та нариси. При цьому

¹ Г. Багнюк, 'Історико-правовий аспект становлення й розвитку засади гласності та відкритості кримінального провадження' (2014) 6 *Юридичний вісник* 265.

варто погодитися з думкою О.П. Петришина, який стверджував, що причиною появи гласних елементів присутності народу, «натовпу», свідків суду були суспільні традиції, а також прагнення влади закріпити свій авторитет, залякати судом тих, хто порушує закон, скоює злочини та найбільш значущі майнові делікти¹.

Стосовно періоду княжої доби варто зазначити, що відповідно до вимог «Руської правди» судові провадження здійснювалося «гласно та усно»: сторони «послухи» та «свідки» заслуховувалися суддями, присяга здійснювалась усно, а такі заходи, як «випробування залізом» чи «випробування водою», не передбачали письмового подання доказів. Справа порушувалася на підставі усної заяви. Того часу в законі прямо не було закріплено обов'язку суддів вести протокол та виносити рішення у письмовій формі².

Судовий процес визначався як змагання сторін перед судом, який був лише третім у спорі. Суд тільки наглядав над порядком розправи й постановляв вирок. Так звана «розправа» здійснювалася прилюдно, у ній брала участь громада, а саме «кращі люди». Вироки судом виголошувались усно й прилюдно. Такий судоустрій і процес в Україні зберігалися до кінця XIV ст.³ Цей період умовно названий нами «початковий», адже вважаємо, що саме тоді гласність та відкритість фактично почали набувати ознак обов'язкового правила судового провадження, що згодом сформувався у самостійний принцип судочинства. За тих часів, на нашу думку, фактично були закладені основи гласності. Із прийняттям у 1386 році Кревської унії змінюється судоустрій і на українських землях, що перебували у складі Великого Князівства Литовського, поширюється станове су-

дочинство (державні, міські, громадські, домініяльні, духовні суди). У 1435 році на українських землях (у той час територія Польщі) змінено цей судоустрій на польську триланкову систему станово-шляхетських судів: земських, громадських і підкоморських. У литовсько-польську добу сторони зберігали процесуальну активність, але роль суду була вже набагато більшою. Відбувалося значне звуження засади прилюдності, саме так тоді розуміли гласність. Причиною цього стала станова нерівність суспільства та службова залежність сторін, зміцнення формалізму. Судовий розгляд справи («розправа») у багатьох випадках був закритим («заочним»). Вироки виголошувалися публічно й у письмовій формі надсилалися сторонам⁴.

Помітним позитивним явищем того часу було виникнення автономного станового козацького судочинства, яке провадив гетьман над підлеглими йому козаками. Це судочинство здобуло під кінець XVI ст. урядове визнання⁵. І хоча процес у цілому був усним, гласним і базувався на нормах звичаєвого права, він кардинально не змінив ситуацію у бік відкритості та гласності судового розгляду того часу.

Негативні тенденції розвитку принципу гласності спостерігалися також і під час правління Петра I та Катерини II. Зокрема, до Військового статуту 1716 року долучено «стисле зображення процесу», що було запозичене від західних джерел. Це зробило судочинство таємним і письмовим (замість судового розгляду був уведений двократний обмін письмовими документами між сторонами)⁶.

Л. А. Нечаєва відмічає, що комерційні (господарські) суди до реформи 1864 року здійснювали як усне, так і письмове судове провадження за зачиненими дверима.

¹ А. Петришин, 'Конституционно-правовые основы гласности правосудия в России' (дис. на соиск. научн. степени канд. юрид. наук, Москва 2017) 69.

² М. Михайлов, *История образования и развития системы русского гражданского судопроизводства до Уложения 1964 г.* (СПб. 1848) 68.

³ Я. Падох, *Давнє українське судове право (конспект викладів)* (Мюнхен 1949) 11.

⁴ В. Кульчицький, М. Настюк, Б. Тищик, *Історія держави і права України* (Львів Світ 1996) 68.

⁵ Я. Падох, *Давнє українське судове право (конспект викладів)* (Мюнхен 1949) 6.

⁶ И. Фойницкий, *Курс уголовного судопроизводства: в 2 т.* – Том 1 (Санкт-Петербург, Альфа 1996) 36.

Принцип гласності на практиці почали застосовувати в комерційних (господарських) судах у 1866 році, проте майже до 1882 року судовий акт доводився до відома сторін у канцелярії суду. І лише на підставі рішення Сенату від 27 травня 1882 року було введено процедуру безпосереднього усного проголошення судового рішення після судових дебатів сторін і наради суддів¹.

Фактично, до судової реформи 60-х рр. XIX ст. судовий процес на теренах сучасної України здійснювався таємно і письмово. Це пояснювалося тим, що присутність народу нічого для правосуддя не дає, оскільки в особі судді судить сам закон. Присутня в судовому засіданні публіка не дисциплінує ні суд, ні сторони, адже не має достатнього обсягу знань, які б дозволили стежити за правильністю судового провадження. Гласність судового провадження сприяє приховуванню слідів злочину, змові підсудних, а також призводить до поширення серед населення, особливо серед молоді, відомостей про способи вчинення злочинів. Уважалося, що усна форма судового розгляду «служує зазвичай джерелом ухвалення незрілого та необґрунтованого судового рішення у кримінальних справах. Вона тягне за собою розвиток ораторського мистецтва в судах, яке є не лише шкідливим для встановлення істини, а й таким, що взагалі не відповідає вимогам справедливості»².

Таким чином, описаний період можна умовно назвати «обмежувальний». На наш погляд, він розпочався в литовсько-польську добу судового процесу

України та тривав до 60-х рр. XIX ст. Для цього періоду досить характерним є започаткування станових судів, що відображали неоднорідність населення. Розгляд справ у судах здебільшого здійснювався закрито, а проголошені вироки розсилались у письмовій формі сторонам провадження. Така система спричинила звуження принципів гласності та відкритості, що спостерігалось аж до судової реформи 60-х рр. XIX ст., коли ставлення до принципу гласності та відкритості змінилося докорінно³.

Значимо, що під час реформи було прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на закріплення основних принципів судочинства. Зокрема, прийнято положення про публічність засідань суду, яке було включено в Основні положення Статуту кримінального судочинства, затверджені Олександром II 29 вересня 1862 року⁴. У судовій системі з'явилися мирові судді, було започатковано суд присяжних, а серед принципів здійснення правосуддя закріплено принцип гласності, про що зазначено в Основних положеннях перетворення судової частини в Росії⁵. У затвердженому 12 листопада 1864 року «Створенні судових настанов» закріплене правило про те, що судові засідання у кримінальних і цивільних справах відбуваються публічно⁶. Така увага до гласності правосуддя того часу, на думку М.С. Строговича, була обумовлена її основною функцією – забезпеченням підконтрольності суду суспільству. Судова діяльність ставилася під контроль суспільства саме шляхом публічних судових процесів⁷.

¹ Л Нечаева, 'Эволюция принципа гласности судопроизводства в России и в зарубежных государствах' (2014) 3 *Вестник МИЭП* 31.

² Собрание узаконений РСФСР № 24 (1924) 48.

³ В Кульчицький, М Настюк, Б Тищик, *Історія держави і права України* (Львів, Світ 1996) 68.

⁴ О Полиева, 'Принцип гласности и информационная открытость в современной системе российского правосудия' (2009) 4(3) *Экономический вестник Ростовского государственного университета* 67–70.

⁵ О Кутафин, В Лебедев, Г Семигин, *Судебная власть в России: история, документы*: в 6 т. Т. 3. (Москва 2003) 15.

⁶ О Кутафин, В Лебедев, Г Семигин, *Судебная власть в России: история, документы*: в 6 т. Т. 3. (Москва 2003) 410.

⁷ М Строгович, *Демократические основы советского социалистического правосудия* (Москва, Наука 1965) 52.

Дореволюційні процесуалісти, такі як В.К. Случевський, виокремлювали як позитивні, так і негативні сторони принципу гласності. При цьому вони наголошували, що позитивний вплив принципу гласності превалював над його негативними сторонами, які частково нейтралізувалися проведенням у виняткових випадках закритого судового засідання¹. Досить поширеним у той час було твердження про те, що таємність провадження, подібно до жорстоких покарань, породжує співчуття до засудженого та одночасно невпевненість у правильності проголошеного вироку².

Таємність закріплювалася лише як виняток і лише за окремими категоріями справ. Зокрема, Статутом кримінального судочинства 1864 року за загальним правилом було закріплено публічність розгляду мирових спорів, негласно ж розглядалися справи про: образи жіночої честі, безсоромні та пов'язані зі спокусою дії; злочини, за якими кримінальне переслідування здійснювалось лише за скаргами осіб, якщо обидві сторони просять про закритий судовий розгляд³. Також відповідно до ст. 621 вказаного Статуту «закриття дверей судового засідання» розглядалось як «міра надзвичайна», що вимагає мотивованого рішення суду із зазначенням дій, які мають відбуватися за закритими дверима. При цьому при оголошенні ухвали суду про закриття дверей засідання за ст. 622 допускалася за бажанням присутність родичів і знайомих підсудного і потерпілого по три особи⁴.

Негативно на розвиток принципу гласності вплинуло вбивство у 1881 році Олександра II, що мало

своїм наслідком зміни законодавства в бік обмеження прав та свобод людини у кримінальному процесі, у тому числі гласності як такої. Водночас відповідно до закону «Про заходи охорони державного порядку та суспільного спокою» від 14 серпня 1881 року у місцевостях, оголошених у стані посиленої або надзвичайної охорони, а також у місцевостях, які перебували на військовому становищі, генерал-губернатори, військові начальники й міністр внутрішніх справ мали право вимагати розгляду за зачиненими дверима будь-якої справи, «розгляд якої може слугувати приводом до збудження громадської думки та приводом для порушення порядку», а щодо справ про державні злочини, то ці посадові особи отримали право «вимагати здійснення усіх судових дій за зачиненими дверима»⁵.

Уже в редакції Статуту кримінального судочинства 1887 року «не тільки суд, а й міністр юстиції отримали право закривати двері з таких невизначених міркувань, як побоювання образити релігійні почуття, вимоги моральності, гідність державної влади»⁶.

На думку І.Я. Фойницького, послідовно та до кінця впровадити гласність у кримінальний процес дореволюційної Росії не вдалося. Науковець пов'язує це з тим, що суттєвий вплив на судочинство того часу мала адміністративна влада, якій, зокрема, законами 80-х рр. було надано право в окремих випадках приймати рішення про проведення судового розгляду за закритими дверима⁷.

Період від судової реформи XIX ст. до проголошення УНР можна умовно назвати «змішаний». У цей період дово-

¹ В Случевский, *Учебник русского уголовного процесса. Судостроительство-судопроизводство* (1913) 78.

² И Фойницкий, *Курс уголовного судопроизводства*: в 2 т. – Том 1 (Санкт-Петербург, Альфа 1996) 95.

³ Устав уголовного судопроизводства Российской империи от 20.11.1864 <http://base.garant.ru/57791498/3/#block_100000> дата звернення 05.10.2018.

⁴ С Праскова, 'Теоретические основы гласности правосудия' (автореф...дис...канд. юрид. наук, Москва 2004) 22.

⁵ *Положение о мерах к охранению государственного порядка и общественного спокойствия: Свод законов Т. XIV.* (1892) 1–17.

⁶ Г Джаншиев, *Основы судебной реформы: сборник статей* (Москва, Статут РАП 2004) 142.

⁷ И Фойницкий, *Курс уголовного судопроизводства*: в 2 т. – Том 1 (Санкт-Петербург, Альфа 1996) 110–111.

ди на користь негласного суду критикувалися, а гласність та відкритість, які все більше розумілись як публічність, визнавалися особливо важливою умовою відправлення кримінального судочинства. Водночас з огляду на суттєвий вплив виконавчої влади того часу, яка була наділена повноваженнями приймати рішення про проведення засідань за закритими дверима, не вдалося до кінця послідовно впровадити гласність у кримінальний процес.

Як наступний можна виокремити «інституційний» період формування кримінального судочинства. Він охоплює часові проміжки існування УНР та гетьманату Скоропадського, а також радянську добу. Для цього періоду характерне формальне встановлення та закріплення принципів гласності й відкритості в нормативно-правовому полі. Принцип гласності на той час набув статусу конституційного: спочатку у п. 61 Конституції УНР (Розділ VI, Суд УНР)¹, а потім у ст. 111 Конституції СРСР 1936 р., ст. 110 Конституції УРСР 1937 р.)². Саме в ст. 110 Конституції УРСР 1937 року було закріплено, що розгляд справ у всіх судах УРСР 1937 році відкритий, оскільки законом не передбачені винятки із забезпеченням обвинуваченому права на оборону.

Пізніше у ст. 155 Конституції УРСР 1978 року унормовано, що розгляд справ у всіх судах є відкритим. Слухання справ у закритому засіданні суду допускається лише у випадках, встановлених законом, із додержанням усіх правил судочинства.

При цьому у післяреволюційний час гласність була покликана забезпечити справжню демократію та контроль народу за реалізацією влади, у тому числі влади судової, надавала можливість пересвідчитись у справедливості судових

рішень. Саме тому принцип гласності, поряд із іншими принципами правосуддя, було збережено в соціалістичний період існування нашої держави³.

У Конституції УРСР 1937 року та Конституції УРСР 1978 року перевалюючим та основним визначено саме принцип відкритості судових засідань. Водночас у вказаний період відбувається зміна підходів щодо винятків із вказаного принципу. Якщо в Конституції УРСР 1937 року стверджувалося, що законом не передбачені винятки із вказаного правила, то вже у Конституції УРСР 1978 року допускається слухання справ у закритому засіданні у випадках, встановлених законом.

У першому, прийнятому за радянської доби Кримінально-процесуальному кодексі УСРР від 1922 року, закладався фундамент демократизації кримінального процесу. Можна стверджувати, що з прийняттям КПК УСРР принцип гласності набув статусу принципу кримінального процесу. Документом проголошувалася публічність усіх судових засідань, за винятком випадків, що потребували збереження військової чи державної таємниці. Проте демократичні норми кримінального процесу не завжди втілювалися в життя. КПК УСРР не передбачав участі захисника в попередньому слідстві. Дія низки статей КПК УСРР не поширювалась на справи, які розглядалися губернськими революційними трибуналами, зокрема обвинувальний висновок не вручався, а лише оголошувався обвинуваченому під розписку за 24 години до суду⁴.

Основи кримінального судочинства СРСР та союзних республік 1958 року конкретизували конституційні вимоги гласності, встановлюючи винятки щодо розгляду справ у закритому засіданні⁵.

¹ А Слюсаренко, М Томенко, *Історія української Конституції* (Київ, Право 1997) 110.

² *Конституции Союза ССР и союзных республик* (Москва, Изд-во «Власть советов» 1937) 126.

³ И Решетникова, *Судебные реформы XIX и XXI вв. в области гражданского судопроизводства*. В кн.: В Витрянский, С Головина, Б Гонгало, и др, *Кодификация российского частного права* (Москва, Статут 2008).

⁴ Кримінально-процесуальний кодекс 1922 і 1927 рр. <<http://studentu.info/gosudarstvo-i-pravo/istoriya-gosudarstva-i-prava-ukrainy/kriminalno-protseualnyy-kodeks-1922-i-1927-gr.>> дата звернення 05.10.2018.

⁵ Основы уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик от 25.12.1958 / *Ведомости Вер-*

Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 року був прийнятий на підставі згаданих Основ, а тому в частині правового регулювання принципів гласності та відкритості судочинства вони були ідентичні раніше прийнятим. На формування засад гласності і відкритості того часу впливала також і судова практика, що узагальнювалася постановами Пленуму Верховного Суду СРСР, у яких неодноразово наголошувалося на необхідності дотримання принципу гласності правосуддя та неприпустимості її обмеження¹.

Згодом у Законі УРСР «Про судоустрій УРСР» від 05 червня 1981 року № 2022-Х у ст. 14 досліджуваний нами принцип сформульовано як гласність судового процесу та фіксування його технічними засобами. При цьому закріплено, що розгляд справ у всіх судах України є відкритим. Слухання справи в закритому засіданні допускається за рішенням суду у випадках, передбачених процесуальним законом².

Підсумовуючи, можна зазначити, що для інституційного періоду формування кримінального судочинства характерне формальне встановлення та закріплення принципів гласності і відкритості в нормативно-правовому полі.

Після здобуття Україною незалежності та прийняття Конституції України розпочався так званий «трансформаційний» період. Йому притаманні значні зміни в державотворчих процесах України і суттєві перетворення ознак принципів гласності та відкритості. Ми умовно називаємо його «трансформаційний», адже під час вказаного періоду відбувається суттєва зміна як нормативно-правової бази, що регулює основи

гласності та відкритості, так і безпосередньо властивостей принципу гласності і відкритості. Цьому періоду притаманні значні зміни в державотворчих процесах України і суттєві перетворення ознак принципів гласності та відкритості. Гласність судового процесу і його повне фіксування технічними засобами визначена ст. 129 Конституції України основною засадою судочинства. Більше того, відповідно до Перехідних положень Конституції України в межах малої судової реформи було прийнято пакет законів про внесення змін до низки нормативних актів, що регулюють діяльність судових органів і визначають їхні повноваження. Одним із таких актів був перший у вільній та незалежній Україні Закон України «Про судоустрій України» 2002 року.

7 липня 2010 року було прийнято Закон України «Про судоустрій і статус суддів». У ст. 11 Закону вже досить детально регламентовано особливості гласності та відкритості судового процесу. Закріплено обов'язковість невідкладного оприлюднення на офіційному веб-сайті судової влади України чіткого переліку інформації, що стосується судового розгляду. Передбачено нормотворцями і механізм захисту самого суду у вигляді видалення із зали судового засідання при вчиненні особою дій, що свідчать про неповагу до нього, окреслено особливості фіксування технічними засобами ходу судового розгляду, надано можливість участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції розгляду справи в закритому судовому засіданні, окремо унормовано місце проведення судового засідання, визначено вимоги до нього³.

Значним здобутком трансформаційного періоду можемо вважати прийняття

ховного Совета СССР 1959. № 1 15.

¹ О дальнейшем укреплении законности при осуществлении правосудия: Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 5.12.1986 № 15 (1987) 1 *Бюллетень Верховного Суда СССР*; О судебной практике по делам о преступлениях, совершаемых в исправительно-трудовых учреждениях: Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 02.03.1989 № 1 (1989) 3 *Бюллетень Верховного Суда СССР*.

² Про судоустрій УРСР: Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 05.06.1981 № 2022-Х <<http://www.zakon.rada.gov.ua>> дата звернення 05.10.2018.

³ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 / Відомості Верховної Ради України № 41, / № 41–42; № 43; № 44–45 (2010) 529, 1468.

нового Кримінального процесуального кодексу України 2012 року, яким значно розширено положення щодо гласності та відкритості, на відміну від положень Кримінально-процесуального кодексу 1960 року. Особливу увагу приділено визначенню вичерпного переліку підстав для проведення закритих судових засідань за закритими дверима, особливостям фіксування та транслявання судового засідання, проголошення судових рішень¹.

Подальший розвиток і трансформація принципів гласності й відкритості винятково пов'язані з проведенням судової реформи в Україні, основною метою якої визначено реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів для практичної реалізації принципів верховенства права і забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд справ незалежним та неупередженим судом².

У межах реалізації судової реформи у 2016 році прийнято новий Закон України «Про судоустрій та статус суддів». Ним доповнено ст. 11 обов'язковістю транслявання перебігу засідання в мережі Інтернет за умови, що всі учасники справи беруть участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, а також передбачено можливість суду визначати місце в залі судових засідань, із якого має проводитися фотозйомка³.

Суттєвий вплив на становлення принципів гласності та відкритості кримінального судочинства в Україні мали такі міжнародно-правові акти, як Міжнародний акт про громадянські і політичні права, Конвенція про захист прав і основних свобод, які було імplementовано в національну правову систему з прийняттям законів. Також на розвиток

гласності та відкритості судочинства мають значний вплив рішення ЄСПЛ.

Принципи гласності та відкритості у цей період закріплені найбільш повно, з урахуванням розвитку технічних засобів та мережі Інтернет. Водночас законодавець не виокремлює і не розмежовує гласність та відкритість, а подає в межах єдиного принципу – принципу гласності та відкритості.

Пройдений довгий та нелегкий шлях історичного розвитку принципу гласності та відкритості, а також його закріплення як на конституційному рівні, так і в процесуальному законодавстві, на думку окремих дослідників, свідчить про завершення становлення вказаного принципу на сучасному етапі⁴.

Однак, на наш погляд, процес формування принципів гласності та відкритості не можна вважати завершеним, оскільки до сьогодні не існує єдиної узгодженої позиції щодо співвідношення принципів гласності та відкритості кримінального процесу як серед нормотворців, так і науковців.

Окремі дослідники вважають гласність та відкритість складовими одного принципу гласності та відкритості (В. В. Городовенко, В. Т. Маларенко), інші наголошують, що єдиним серед вказаних засад є принцип гласності, а відкритість є лише елементом гласності й не може розглядатися як окремий, самостійний принцип (О. Т. Кузьменко, Н. Л. Дроздович), дехто стверджує, що в історичному розвитку відкритість набула ознак окремого, самостійного принципу кримінального судочинства, який супроводжує принцип гласності, але водночас є відмітним від нього (О. М. Полієва). Окрема категорія науковців включає принципи гласності та відкритості

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI (станом на 16.11.2017) / Відомості Верховної Ради України (ВВР) №№ 9–10, 11–12, 13 (2013) 88.

² Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 (2015) 4 *Офіц. вісник України* 8.

³ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII / Відомості Верховної Ради (ВВР) № 31 (2016) 545.

⁴ Овсяннікова О. О. 'Генезис принципу гласності судової влади' (2013) 2(8) *Часопис Національного університету «Острозька академія»* <<http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13ooohsv.pdf>> дата звернення 05.10.2018.

до більш загального принципу публічності (М. А. Кузьміна).

Ми, в свою чергу, підтримуємо позицію про те, що принципи гласності та відкритості є окремими принципами, які мають спільне походження, але в процесі історичного розвитку поступово виокремлюються в два самостійні принципи з відмінними ознаками.

На підтвердження позиції про виокремлення принципу відкритості у самостійний принцип можемо навести положення Закону України «Про доступ до судових рішень». У преамбулі до вказаного нормативно-правового акта метою встановлення порядку доступу до судових рішень визначено саме забезпечення відкритості діяльності судів, прогнозованість судових рішень, реалізація міжнародних стандартів доступу до інформації.

Чинниками, що сприяють розвитку принципу відкритості в самостійний принцип, на наш погляд, є поява нових форм реалізації принципу гласності та відкритості. Якщо раніше принцип гласності та відкритості судочинства традиційно означав свободу доступу громадян до залів судових засідань, то за сучасних умов, з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та суттєвого збагачення за рахунок нових форм його реалізації через традиційні ЗМІ та мережу Інтернет, доречніше говорити саме про принцип відкритості. Адже саме через періодичну пресу, радіо і телебачення, через інформаційні ресурси мережі Інтернет сучасна людина має змогу отримувати найбільшу кількість суспільно значущої інформації про події в країні і світі, у тому числі про судову діяльність¹.

У цьому контексті йдеться саме про принцип інформаційної відкритості, який забезпечує наявність у вільному доступі інформації, що продукується в процесі кримінального судочинства. Сама ж можливість реалізації вказаного доступу з метою поширення інформації щодо кримінального провадження вже є принципом гласності.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що гласність і відкритість пройшли довгий поступальний розвиток як самого їх розуміння, так і правового регулювання вказаних засад. Вони від звичаєвого правила набули статусу конституційного принципу. Тому нами запропоновано авторський погляд на періодизацію становлення й історичного розвитку принципів гласності та відкритості кримінального судочинства. Він є відмінним від раніше запропонованих та допомагає простежити зміну підходів до їхнього сприйняття як судовою владою, так і громадянським суспільством у цілому. Таким чином основними періодами становлення принципів гласності та відкритості, на нашу думку, є: «початковий», «обмежувальний», «змішаний», «інституційний» та «трансформаційний».

Водночас розвиток процесуальної науки поряд із розвитком інформаційних технологій все переконливіше дає підстави вважати про виокремлення принципів гласності та відкритості у два самостійні принципи. Отже, очевидним є взаємозв'язок між розширенням засад гласності і відкритості у кримінальному процесі та підвищенням рівня правової культури населення, його правосвідомості й поступового (еволюційного) підвищення довіри громадян до вітчизняного суду.

REFERENCE LIST

LIST OF LEGAL DOCUMENTS

1. Zakon Ukrainkoi Radianskoi Sotsialistychnoi Respubliki «Pro sudoustrii URSSR» [Law of the Ukrainian Soviet Socialist Republic «On the Judiciary of the Ukrainian SSR»] vid 05.06.1981 № 2022-X <<http://www.zakon.rada.gov.ua>> data zvernennia 05.10.2018 (in Ukrainian).

¹ М Федотов, 'Об обеспечении прав граждан и организаций на информацию о судебной деятельности судов общей юрисдикции в Российской Федерации' (2007) 2 *Информационное право* 13.

2. Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy [On the Judiciary and the Status of Judges: The Law of Ukraine] vid 07.07.2010 / Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy № 41, / № 41–42; № 43; № 44–45 (2010) 529, 1468 (in Ukrainian).
3. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedural Code of Ukraine] vid 13.04.2012 № 4651-VI (stanom na 16.11.2017) / Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR) №№ 9–10, 11–12, 13 (2013) 88 (in Ukrainian).
4. Kryminalno-protsesualnyi kodeks 1922 i 1927 rp. [Criminal Procedure Code of 1922 and 1927] <<http://studentu.info/gosudarstvo-i-pravo/istoriya-gosudarstva-i-prava-ukrainy/kryminalno-protsesualniy-kodeks-1922-i-1927-rp.>> data zvernennia 05.10.2018 (in Ukrainian).
5. Osnovy uholovnoho sudoproyzvodstva Soiuzu SSR y soiuznykh respublyk [Fundamentals of criminal justice of the USSR and Union Republics] ot 25 dekabria 1958 h. / Vedomosti Verkhovnoho Soveta SSSR 1959. № 1 15 (in Russian).
6. O dalneisem ukreplenii zakonnosti pry osushchestvlenii pravosudya [On further strengthening the rule of law in the administration of justice]: Postanovlenye Plenuma Verkhovnoho Suda SSSR ot 5.12.1986 № 15 (1987) 1 Biulleten Verkhovnoho Suda SSSR (in Russian).
7. O sudebnoi praktike po delam o prestupleniyakh, sovershaemykh v uspravitelno-trudovykh uchrezhdeniyakh [On judicial practice in cases of crimes committed in corrective labor institutions]: Postanovlenye Plenuma Verkhovnoho Suda SSSR ot 02.03.1989 № 1 (1989) 3 Biulleten Verkhovnoho Suda SSSR (in Russian).
8. Polozheniye o merakh k okhranenyiu hosudarstvennogo poriadka y obshchestvennogo spokoistviya [Regulations on measures for the preservation of public order and public peace]: Svod zakonov T. KhIV. (1892) 1–17 (in Russian).
9. Pro Stratehiieiu staloho rozvytku «Ukraina – 2020» [About the Strategy of Sustainable Development «Ukraine 2020»]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12.01.2015 № 5/2015 (2015) 4 Ofits. visnyk Ukrainy 8 (in Ukrainian).
10. Pro sudoustrii i status suddiv [On the Judiciary and the Status of Judges]: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 № 1402-VIII / Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) № 31 (2016) 545 (in Ukrainian).
11. Sobranye uzakonenyi RSFSR [Collection of legal acts of the RSFSR] № 24 (1924) 206 (in Russian).
12. Ustav uholovnoho sudoproyzvodstva Rossyiskoi ymperyy [Charter of Criminal Procedure of the Russian Empire] ot 20.11.1864 <[http:// base.garant.ru/57791498/3/#block_100000](http://base.garant.ru/57791498/3/#block_100000)> data zvernennia 05.10.2018 (in Russian).

BIBLIOGRAPHY

AUTHORED BOOKS

13. Kulchytskyi V S, Nastiuik M I, Tyshchuk B Y, *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy* [History of the state and the law of Ukraine] (Lviv, Svit 1996) 296 (in Ukrainian).
14. Kutafyn O E, Lebedev V M, Semyhyn H Yu, *Sudebnaia vlast v Rossyy: ystoriya, dokumenty* [Judicial power in Russia: history, documents]: v 6 t. T.3. (Moskva 2003) 568 (in Russian).
15. *Konstitutsyy Soiuzu SSR y soiuznykh respublyk* [Constitution of the USSR and Union Republics] (Moskva, Yzd-vo «Vlast sovetov» 1937) 126 (in Russian).
16. Mykhailov M, *Ystoriya obrazovaniya y razvytiya systemy russkoho hrazhdanskoho sudoproyzvodstva do Ulozheniya 1964 h.* [The history of the formation and development of the system of Russian civil justice to the Code of 1964] (SPb., 1848) 368 (in Russian).
17. Padokh Ya, *Davnie ukrainske sudove pravo* [Ancient Ukrainian judicial law] (konspekt vykladiv) (Miunkhen, 1949) 6–23 (in Ukrainian).
18. Reshetnykova Y V, *Sudebnye reformy XIX y XXI vv. v oblasti hrazhdanskoho sudoproyzvodstva* [Judicial reforms of the XIX and XXI centuries. in civil proceedings]. V kn.: Vytrianskyi V V, Holovyna S Yu, Honhalo B M, y dr, *Kodyfikatsiya rossyiskoho chastnogo prava* [Codification of Russian private law] (Moskva, Statut 2008) (in Russian).
19. Sliusarenko A H, Tomenko M V, *Istoriia ukrainskoi Konstyutsii* [History of the Ukrainian Constitution] (Kyiv, Pravo 1997) 464 (in Ukrainian).
20. Strohovych M S, *Demokratycheskye osnovy sovetskoho sotsyalisticheskoho pravosudya* [Democratic foundations of Soviet socialist justice] (Moskva, Nauka 1965) 392 (in Russian).
21. Sluchevskiy V K, *Uchebnyk russkoho uholovnoho protsessa. Sudoustroistvo-sudoproyzvodstvo* [Textbook of the Russian criminal process. Judicial-legal proceedings] (1913) 358 (in Russian).
22. Foinytskyi Y Ya, *Kurs uholovnoho sudoproyzvodstva* [Criminal Justice Course]: v 2 t. – Tom 1 (Sankt-Peterburh, Alfa 1996) 552 (in Russian).

ARTICLES

23. Bahniuk H I, 'Istoryko-pravovyi aspekt stanovlennia y rozvytku zasady hlasnosti ta vidkrytosti kryminalnogo provadzhennia' [Historical and legal aspect of formation and development of the principle of transparency and openness of criminal proceedings] (2014) 6 Yurydychnyi visnyk 263–268 (in Ukrainian).
24. Dzhanshyev H A, 'Osnovy sudebnoi reformy: sbornyk statei' [Basics of judicial reform: a collection of articles] (Moskva, Statut RAP 2004) 316 (in Russian).
25. Nechaeva L A, 'Evolutsiia pryntsyipa hlasnosti sudoproyzvodstva v Rossyy y v zarubezhnykh hosudarstvakh' [Evolution of the principle of publicity of legal proceedings in Russia and in foreign countries] (2014) 3 Vestnyk MYP 31 (in Russian).
26. Ovsianikova O O, 'Henezys pryntsyipu hlasnosti sudovoi vlady' [The genesis of the principle of transparency of the judiciary] (2013) 2(8) Chasopys Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» <<http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13oohsv.pdf>> data zvernennia 05.10.2018 (in Ukrainian).
27. Polyeva O M, 'Pryntsyip hlasnosti y ynformatsyonnaia otkrytost v sovremennoi systeme rossiiskoho pravosudyia' [The principle of publicity and informational openness in the modern system of Russian justice] (2009) 4(3) Ekonomycheskyi vestnyk Rostovskoho hosudarstvennoho unyversyteta 67–70 (in Russian).
28. Fedotov M A, 'Ob obespecheny prav hrazhdan y orhanyzatsyi na ynformatsyiu o sudebnoi deiatelnosti sudov obshchei yurysdyktsyy v Rossiiskoi Federatsyy' [On ensuring the rights of citizens and organizations to information about the judicial activities of courts of general jurisdiction in the Russian Federation] (2007) 2 Ynformatsyonnoe pravo 13 (in Russian).

THE DISSERTATION AUTHOR'S ABSTRACT

29. Praskova S V, 'Teoretycheskye osnovy hlasnosti pravosudyia' [Theoretical foundations of public justice] (avtoref...dys...kand. yuryd. nauk, Moskva 2004) 24 (in Russian).

DISSERTATION

30. Petryshyn A P, 'Konstyutsyonno-pravovye osnovy hlasnosti pravosudyia v Rossyy' [Constitutional and legal bases of publicity of justice in Russia]: dys. na soysk. nauchn. stepeny kand. yuryd. nauk: spets.12.00.02 (Moskva 2017) 239 (in Russian).

Vilgushynskiy V. Transparency and openness of criminal proceeding of Ukraine: history and present time

The article deals with the historical experience of the formation of such principles as publicity and transparency of criminal justice, which will enable not only to find out the patterns of their development on Ukrainian lands, but also to critically analyze their normative reflection in various historical epochs of criminal-procedural relations, offering such a form their implementation, which will not repeat the past mistakes of criminal justice and will take into account the positive aspects that were tested by time.

The purpose of the article is to study the genesis of the principles of publicity and transparency of criminal justice, their periodization in accordance with the basic stages of development of criminal-procedural legal relations, as well as regulatory consolidation in the modern legal doctrine of Ukraine.

From the princely age, when the proceedings were conducted in state (princely), public, church and dominant courts. Particular attention is paid to consolidating the principles of transparency and openness in the modern legal doctrine of Ukraine. The trial was defined as a contest between the parties before a court, which was only the third in the dispute. The court only supervised the order of execution and issued a judgment. With the adoption in 1386 of the Krevsky Union, the judicial system is changing, and tribal justice (state, city, public, dominant, spiritual courts) applies to the Ukrainian lands that were part of the Grand Duchy of Lithuania. In 1435, on the Ukrainian lands (at that time, the territory of Poland), this judicial system was changed into the Polish trilank system of civilian and noble courts: zemstvo, public and sub-sea. During the Lithuanian-Polish days, the parties retained procedural activity, but the role of the court was already much larger. There was a significant narrowing of the principles of publicity, just as then understood the transparency. The reasons for this were the inequality of society and the official dependence of the parties, the strengthening of formalism.

The trial of the case («extortion») in many cases was closed («absenteeism»). Publicity of court proceedings helps to conceal the traces of the crime, facilitates the conspiracy of the defendants, and also leads to distribution among the population, especially among young people, information on the methods of committing crimes. Appearance of the system of peace courts. Negotiating the development of the principle of transparency was influenced by the murder of Alexander II in 1881, which was due to the change in legislation aside the restriction of human rights and freedoms in the criminal process, including publicity as such. The following international legal acts, such as the International Covenant on Civil and Political Rights, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, which were implemented in the national legal system with the adoption of laws, had a significant impact on the establishment of the principles of transparency and openness of criminal justice in Ukraine. Also, the development of publicity and openness of legal proceedings have a significant impact on the European Court of Human rights.

Key words: *principles, transparency and openness, criminal proceeding, criminal procedure.*

Стаття надійшла до редакції журналу 10.10.2018